

مناسبات جمهوری اسلامی ایران و امارات: همکاری اقتصادی و واگرایی سیاسی (۱۹۹۰-۲۰۲۰)

ابراهیم عباسی*

مصطفی خسروی**

چکیده

با توجه به حجم روابط تجاری جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی، دو کشور در بُعد اقتصادی همکاری مطلوب و نزدیکی داشته‌اند، اما در بُعد سیاسی دارای تنش‌هایی هستند. پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که «علل استمرار همکاری‌های اقتصادی ایران و امارات به‌رغم مؤلفه‌های واگرایی سیاسی چه بوده است؟» فرضیه پژوهش این است که علل استمرار همکاری‌های اقتصادی، بین دو کشور با وجود تنش‌های سیاسی را می‌توان در وابستگی متقابل دو کشور در خلیج فارس در حوزه اقتصادی برشمرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که علل استمرار همکاری دو کشور در حوزه اقتصادی، کنفدرالی بودن امارات و رقابت دبی و ابوظبی، امارات به‌عنوان گلوگاه اقتصادی و ایستگاه صادرات مجدد ایران، حضور تجار ایرانی و ثبت شرکت‌های اقتصادی در آن کشور، سرمایه‌گذاری ایران در امارات، نیاز اقتصادی ایران به امارات و بالعکس، سود امارات از دور زدن تحریم‌های ایران و... است که توانسته پاسخ مناسبی را به پرسش پژوهش ارائه دهد و فرضیه آن را تأیید کند. روش این مقاله تبیینی از نوع مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. هدف تأکید بر اهمیت وابستگی متقابل اقتصادی بین کشورها در کاهش تنش‌های سیاسی و استمرار همکاری‌های سیاسی و تأکید بر جایگاه دبی در راهبرد اقتصاد سیاسی ایران است.

واژه‌های کلیدی: ایران، امارات متحده عربی، اقتصاد سیاسی، همکاری، واگرایی

abbasi_e@shirazu.ac.ir

m.khosravi1400@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۸

فصلنامه روابط خارجی، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، بهار ۱۳۹۸، صص ۶۵-۳۷

* عضو هیئت علمی بخش علوم سیاسی دانشگاه شیراز

** دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای دانشگاه شیراز

تاریخ دریافت: ۱۱ بهمن ۱۳۹۷

مقدمه

«روابط ایران و کشورهای عربی»، یکی از موضوعات مهم روابط خارجی ایران به شمار می‌رود که بنا به ضرورت جغرافیایی شکل گرفته است. در جنوب ایران، کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس (GCC)^۱ قرار دارند که همه آن‌ها عرب و عمدتاً کشورهای ذره‌ای هستند. از میان این کشورها «امارات متحده عربی»^۲ وضعیت ویژه دارد و در میان سایر کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، دارای یکی از پیشروترین اقتصادهای کشورهای عرب است و دومین اقتصاد بزرگ جهان عرب به شمار می‌آید. این کشور در روابط با جمهوری اسلامی ایران وضعیت خاصی دارد. از یک‌سو روابط بسیار خوب اقتصادی میان دو کشور، سبب ایجاد پیوندهای مطلوبی شده و مناسباتشان را تقویت کرده و از سوی دیگر، تنش میان دو کشور در چند دهه گذشته، همواره با فراز و فرودهایی همراه بوده است (صالحی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۰). پس از تشکیل این کشور در ۱۹۷۱، ایران و امارات نسبت به سایر همسایگان خود، همواره بالاترین سطح روابط را بر اساس منافع ملی در حوزه اقتصادی داشته‌اند (کریم‌آبادی، ۱۳۹۳، ص ۳۲۵). پتانسیل‌های متعددی نیز وجود دارد که می‌تواند بر گرمی روابط میان دو کشور بیفزاید؛ نزدیک بودن روابط تجاری ایران و امارات متحده عربی به‌ویژه امارت دُبی در عرصه تجاری، همسایگی دو کشور، مسلمان بودن هر دو کشور، حضور و اقامت تعداد زیادی از ایرانی‌های در امارات، حضور حدود ۲۴ نهاد ایرانی (باشگاه ایرانیان،

1. Gulf Cooperation Council

2. United Arab Emirates

بیمارستان ایرانیان، مدرسه ایرانیان، بانک صادرات ایران، بانک ملی ایران، بیمه ایران در دبی، مدرسه ایرانیان در ابوظبی و... (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۴) در این کشور و امارات به‌عنوان گلوگاه اقتصادی ایران که می‌تواند نقش خود را به‌عنوان متغیرهای اصلی در روابط بین دو کشور به معرض نمایش بگذارند.

به‌رغم نزدیکی اقتصادی، در حوزه سیاسی روند خاصی بر روابط دو کشور حاکم بوده است. در کمتر موضوع جهانی و منطقه‌ای است که امارات در حوزه سیاسی با ایران همسو بوده، بلکه به‌شدت در این حوزه‌ها دارای تعارض منافع هستند؛ بنابراین استمرار روابط سیاسی دو کشور به‌رغم داشتن معمای امنیت امارات نسبت به ایران، باعث تعجب کارشناسان روابط خارجی شده است. پرسش‌هایی مانند چرایی حفظ روابط دو کشور به‌رغم این تعارضات، تبدیل امارات و ایران به شرکای اقتصادی و تجاری مهم، عدم قطع روابط دو کشور حتی در بدترین شرایط سیاسی و حفظ روابط دیپلماتیک حداقل در سطح کاردار و ادامه روابط دو کشور به‌رغم فراز و فرودهای فراوان، این نوشته را بر آن داشت در پی بررسی علل آن باشد.

بنابراین این پژوهش، علل استمرار همکاری‌های اقتصادی را در کنفدرالی بودن امارات متحده عربی و وابستگی متقابل دو کشور در خلیج فارس در حوزه اقتصادی برمی‌شمرد و به شاخص‌سازی در این زمینه می‌پردازد. در این راستا روابط سیاسی (تعارض و واگرایی) و علل آن در بین دو کشور بررسی می‌گردد و سرانجام به روابط اقتصادی دو کشور (همکاری) پرداخته و علل استمرار همکاری‌های اقتصادی دو کشور را مورد مطالعه قرار خواهد داد. هرچند این همکاری‌های گسترده نتوانسته تبدیل به هم‌گرایی شود، اما علت استمرار طولانی همکاری آن‌ها به‌رغم تعارض شدید سیاسی را توضیح می‌دهد. روش تحقیق، کیفی و از نوع مطالعات اسنادی با رویکرد تبیینی است. روش گردآوری داده‌ها نیز کتابخانه‌ای و بررسی منابع آماری است. داده‌های حاصل بر اساس تکنیک‌های تحلیل کیفی جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل شده‌اند.

۱. پیشینه پژوهش

آثاری که در ارتباط با موضوع پژوهش به رشته تحریر درآمده است را می‌توان در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه تقسیم کرد. کتاب مهاجرت و سازگاری - پژوهشی در مورد ایرانیان مقیم امارات متحده عربی، نوشته «نظام اکبری خنجی» (۱۳۸۲) به بررسی عوامل متعدد و گوناگونی که به شیوه‌های متفاوت، میزان و نحوه سازگاری مهاجرین ایرانی در کشور امارات متحده عربی را که تحت تأثیر قرار داده‌اند می‌پردازد. کتاب حاضر صرفاً به بررسی مهاجران ایرانی و ایرانیان مقیم کشور امارات پرداخته و اشاره‌ای به میزان همکاری و واگرایی بین دو کشور در بُعد اقتصادی و سیاسی نداشته است.

مقاله «مناسبات راهبردی امارات متحده عربی با جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۱-۲۰۰۰)» نوشته «حمید صالحی» (۱۳۹۰) مسائلی همچون رقابت منطقه‌ای ایرانی - عربی در عراق جدید، اختلافات سرزمینی دو کشور در خلیج فارس، فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، جنبش‌های انقلابی در جهان عرب، به‌ویژه در بحرین و مناسبات اقتصادی ابوظبی - تهران را مورد واکاوی قرار داده است. تفاوت پژوهش حاضر با مقاله فوق این مطلب است که علی‌رغم واگرایی سیاسی موجود در روابط دو کشور، چرا همچنان همکاری اقتصادی بین دو کشور پابرجاست.

«مظاهر کریم‌آبادی» در مقاله‌ای با عنوان «بررسی روابط سیاسی ایران و امارات عربی متحده (۱۳۸۰-۱۳۹۰)» در سال ۱۳۹۳ از بُعد سیاسی به میزان دیدارهای مقامات سیاسی دو کشور بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ می‌پردازد و از حیث اقتصادی با تکیه بر آمار و ارقام، به میزان واردات و صادرات دو کشور در دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی ایران از ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ پرداخته است. مقاله مذکور، روابط دو کشور را فقط در بازه زمانی دهه هشتاد صرفاً با ارائه آمار و ارقام میزان واردات و صادرات و دیدارهای مقامات دو کشور مورد واکاوی قرار داده است.

پایان‌نامه «عوامل هم‌گرایی و واگرایی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و

امارات متحده عربی (با تأکید بر بحران‌های منطقه‌ای دو دهه اخیر) نوشته «مریم شفیع» (۱۳۸۱)، به شناسایی عوامل مؤثر واگرایی روابط اقتصادی دو کشور با توجه به بحران‌های منطقه‌ای ایجاد شده در خلیج فارس می‌پردازد. این پژوهش نشان می‌دهد که پیش شرط هم‌گرایی میان دو کشور بهبود روابط سیاسی و گسترش مناسبات تهران- ابوظبی در فضایی بدون عوامل تنش‌زا و فاقد بحران در منطقه است. اتاق بازرگانی و صنایع معادن کشاورزی استان زنجان در قالب گزارشی در سال ۱۳۹۴ با عنوان «روابط تجاری ایران و امارات، چالش‌ها و رویکردهای پیش رو» به بررسی روابط تجاری گسترده امارات عربی متحده با ایران می‌پردازد و معتقد است به دلیل وابستگی شدید اقتصاد کشور امارات، کاهش سطح روابط دیپلماتیک این کشور با ایران، تأثیر مستقیمی بر مبادلات تجاری مشترک طرفین نداشته و کشور امارات نیز مجبور به اتخاذ سیاستی دوپهلوی برای از دست ندادن امتیاز همکاری با ایران شده است.

با توجه به پژوهش‌های صورت‌گرفته در پیشینه تحقیق و شرایط موجود، ضروری است عوامل همکاری و تعارض دو کشور احصا شود؛ بنابراین قصد این پژوهش بررسی دقیق مؤلفه‌های همکاری (اقتصادی) به‌رغم تعارض (سیاسی) روابط ایران و امارات است؛ با این نگاه که چرا تعارضات سیاسی بین دو کشور، نتوانسته استمرار همکاری‌های اقتصادی بین دو کشور را دچار شکاف عمیق کند؛ یعنی همان موضوعی که در آثار فوق بررسی نشده است.

۲. سطوح تعارض در مناسبات سیاسی ایران و امارات متحده عربی

امارات متحده عربی به‌عنوان کشور عضو GCC همواره درصدد بوده است تا خود را رقیب جمهوری اسلامی ایران مطرح نماید که این مهم، تعارض (نه تضاد) و تنش را در روابط سیاسی بین دو کشور فراهم آورده است. با توجه به بروز جنگ تحمیلی، موضوع جزایر سه‌گانه، پرونده هسته‌ای ایران، برجام و رویکرد ایران نسبت به کشورهای عراق، یمن و بحرین، این کشور همواره مواضع و بیانیه‌هایی را علیه جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی صادر نموده است. از دیگر سو عللی بر این تعارضات مترتب است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱-۲. اختلافات ارضی امارات متحده عربی با جمهوری اسلامی ایران

مهم‌ترین اختلاف دو کشور ایران و امارات علاوه بر جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی، احداث جزایر مصنوعی است. در سال ۱۳۸۵، پس از بی‌نتیجه ماندن ادعای امارات درباره جزایر سه‌گانه ایرانی، این کشور اعلام کرد تا ده سال آینده ۳۲۵ جزیره مصنوعی در آب‌های خلیج فارس خواهد ساخت (صفوی و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۱). بر این اساس ساخت جزایر مصنوعی از سوی امارات موجب ایجاد حساسیت از سوی کشورهای منطقه به‌ویژه ایران شد. پیامدهای سیاسی ساخت و توسعه این جزایر برای ایران عبارت‌اند از: «پرننگ شدن نقش و حضور بازیگران فرامنطقه‌ای در خلیج فارس و معادله ژئوپلیتیکی خلیج فارس و خاورمیانه، طرح ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی در منطقه، نزدیک شدن سواحل امارات به جزیره ابوموسی، بالا بردن قدرت چانه‌زنی برای خود در مرزبندی‌های آتی فلات قاره با ایران به‌ویژه مرز فلات قاره ایران با دبی و ابوظبی» (راستی و دیگران، ۱۳۹۱، صص ۵۶-۵۵)؛ بنابراین این موضوع می‌تواند به یکی از عوامل اصلی واگرایی سیاسی بین دو کشور همسایه تبدیل شود.

۲-۲. امارات و برنامه هسته‌ای ایران (رقابت هسته‌ای با ایران)

پرونده هسته‌ای یکی از پرمخاطره‌ترین پرونده‌هایی است که جمهوری اسلامی ایران با آن روبه‌رو شده است. نظام بین‌الملل نیز همواره به دنبال ایجاد فشار بر روی ایران بوده و نه تنها برای کشورهای غربی بلکه برای کشورهای منطقه جنوب خلیج فارس به‌عنوان یک چالش بزرگ مطرح شده است. امارات متحده عربی، نگرانی‌هایی از جانب فعالیت‌های هسته‌ای ایران دارد. در سال ۲۰۱۰ (۱۳۸۹) سفیر امارات (یوسف عتیبه) در واشنگتن اظهار داشت که امارات بیشترین خطر را از سوی برنامه هسته‌ای ایران احساس می‌کند و آمریکا حتی با ابزار زور باید مانع توسعه این برنامه شود. وی ایران را تنها تهدید امارات در منطقه دانست. این دولت حتی انجام یک جنگ پیش‌دستانه از سوی آمریکا علیه ایران را کم‌هزینه‌تر از زمانی دانست که ایران به سلاح هسته‌ای مجهز شود (خیبری، ۱۳۹۶، ص ۹۴). از این‌رو، این کشور برای ایجاد موازنه قدرت در برابر توان رو به رشد ایران،

برنامه‌هایی را در این بخش طراحی کرده و از سال ۲۰۱۸ نخستین راکتور هسته‌ای خود در ابوظبی کلید زده است (صالحی، ۱۳۹۰، صص ۱۶۳-۱۶۱). در اوت ۲۰۲۰ اولین نیروگاه هسته‌ای (براکه) که شامل چهار راکتور اتمی است به بهره‌برداری رسانده و به شبکه نیروی برق خود متصل نموده است.

۲-۳. ترس از گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران

وقوع انقلاب اسلامی، یکی از رویدادهای بزرگ نیمه دوم سده بیستم بود. در چند دهه اخیر همواره نگرش‌های منفی در میان کشورهای عرب از جمله امارات نسبت به ایران وجود داشته که تحت سیطره مباحث تقابلی ایدئولوژیکی عرب-عجم و شیعه و سنی قرار گرفته است (بازدار و دیگران، ۱۳۹۵، صص ۱۶۱). یکی از دغدغه‌های اصلی امارات متحده عربی، تصور گسترش نفوذ جمهوری اسلامی در منطقه خلیج فارس است و مقامات این کشور گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را برای خود یک تهدید جدی دانسته، این نفوذ را برای ادامه حیاتشان خطری بزرگ می‌دانند (آجورلو، ۱۳۹۶).

۲-۴. بحران یمن

با ظهور حوثی‌ها در کشور یمن، کشور امارات نیز یکی از کشورهای فعال در تهاجم نظامی به یمن تحت لوای ائتلاف عربی، برای سرکوب جنبش انصارالله برآمد و نیروهای این کشور در کنار نیروهای عربستان سعودی به بهانه کمک به نیروهای وفادار به «منصور هادی» وارد جنگ با مردم یمن شدند. جمهوری اسلامی ایران نیز با حمایت از دولت مردمی حاکم بر یمن به حمایت از انصارالله پرداخته است. ائتلاف سعودی (از جمله امارات) نقش ایران در یمن را نوعی بازی قدرت و به لحاظ استراتژیک، تلاش برای محاصره کردن و تهدید برای موجودیت کشورهای خلیج فارس تلقی می‌کنند (عابدی اردکانی و دیگران، ۱۳۹۶، صص ۱۶۲).

۲-۵. همراهی امارات با سیاست‌های بین‌المللی آمریکا

دولت‌ها برای حفظ دارایی‌های امنیتی خودشان، به سمت ایجاد همکاری گسترده با دولت‌هایی که دارای ترجیحات امنیتی هستند، سوق پیدا می‌کنند؛ بنابراین یکی

از عوامل تنش‌زا در روابط دو کشور ایران و امارات متحده عربی، همکاری این کشور جهت حضور رقبای فرامنطقه‌ای ایران از جمله آمریکا است. حاکم ابوظبی (آل‌نهیان) طی سال‌های اخیر اتحاد استراتژیک و راهبردی را با آمریکا برقرار ساخته است. با دستیابی ایران به چرخه سوخت هسته‌ای و شدت گرفتن رقابت آمریکا و ایران برای کسب قدرت در منطقه و با تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از سوی آمریکا، امارت ابوظبی همواره همکاری خود با سیاست‌های غرب به‌ویژه آمریکا را دنبال کرده است تا هم بتواند به اهداف آمریکا جامه عمل بپوشاند و هم بتواند خود را به‌عنوان یک قدرت در منطقه معرفی نماید (اوپک و مجامع انرژی، ۱۳۹۲).

۶-۲. همکاری امارات با آمریکا در تحریم‌ها علیه ایران

دولت امارات، قبل از برجام دست به اقداماتی در رابطه با اعمال تحریم‌ها علیه ایران زد و همواره به سیاست کشورهای غربی و آمریکا جامه عمل پوشاند. ترس این کشور از برنامه هسته‌ای ایران، آن‌ها را در همکاری با تحریم‌ها همراه کرد. با تلاش‌ها و در نتیجه فشارهای اعمال‌شده از سوی آمریکا، صاحبان بانک‌های امارات ارتباط تجاری خود با ایران را محدود کردند (اوپک و مجامع انرژی، ۱۳۹۲). در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۰ محموله‌ای با کالاهای دارای کاربرد دوگانه برای صادرات به ایران را شناسایی و متوقف کردند. اوت ۲۰۱۰، در بندرهای امارات از کشتی‌های حامل مواد نفتی ایران بازرسی دقیقی به عمل آمد. به‌علاوه بندرهای فیجیره و جبل علی به روی کشتی‌های حامل محموله بسته شد. شرکت‌های بیمه واقع در دبی از ارائه خدمات به شرکت‌های حمل‌ونقل که به ایران کالا صادر یا وارد می‌کردند خودداری کرد (کوزانوف، ۱۳۹۱، ص ۱۹۰). دولت امارات در حوزه اقتصادی، تلاش کرد، همه راه‌های موجود برای دور زدن تحریم‌ها توسط نهادهای ایران را شناسایی و مسدود کند. سابقه این جنگ اقتصادی را می‌توان در بازار ارز مورد واکاوی قرار داد که از اواخر دی ماه ۱۳۹۶، بر بازار ارز در ایران تأثیر جدی گذاشت (تابناک، ۱۳۹۷).

۲-۷. تأثیرپذیری امارات از عربستان سعودی

یکی دیگر از متغیرهای تأثیرگذار بر سیاست ضدایرانی امارات، افزایش همسویی منافع این کشور با عربستان سعودی است. در سال‌های اخیر، همسویی خاصی بین این دو کشور ایجاد شده که شاید مهم‌ترین جلوه آن در پی قطع روابط ایران و عربستان، با فشار کشور سعودی، ابوظبی نیز در روابطش با ایران حالت خصمانه را دنبال کرد. به همین دلیل امارات با هدف فشارهای سیاسی علیه ایران، سطح روابط دیپلماتیک خود با تهران را به سطح کاردار کاهش داد. در سال ۲۰۱۸ نیز این کشور همسو با عربستان سعودی به محاصره زمینی، دریایی و هوایی قطر اقدام نمودند. عضو شورای همکاری خلیج فارس که بلندپروازی‌ها و همسویی آن با ترکیه و اخوان‌المسلمین برای عربستان سعودی ناخوشایند بود.

۲-۸. پیمان‌ها و هزینه‌های نظامی امارات

از آنجا که کشور امارت متحده عربی یک کشور جدید تأسیس و فاقد قوام لازم در عرصه نظامی به شمار می‌رود و با توجه به سیاست ایران‌هراسی که کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا در پیش گرفته‌اند، این کشور از جانب ایران احساس خطر می‌کند و به جهت سیاست ضدایرانی خود از یک‌سو و تأمین امنیت خود از سوی دیگر، نیازمند امضا پیمان‌های نظامی و خرید تسلیحات نظامی از کشورهای مورد اشاره غربی است. امارات در سال ۱۹۹۲ یک توافقنامه امنیتی با آمریکا امضا کرد که بر اساس آن آمریکا به تأسیسات و امکانات هوایی و دریایی امارات دست یافت. در سال ۱۹۹۴ قرارداد دفاعی بین فرانسه و امارات به امضا رسید و پاریس متعهد شد از آن کشور در مقابل تجاوزهای خارجی حمایت و به‌منظور دفاع از تمامیت ارضی امارات متناسب با شرایط، وارد مرحله اجرا شود (پیکرنگار و دیگران، ۱۳۹۷: ۹۶). این کشور در خریدهای تسلیحاتی رتبه سوم جهان را دارا است. بنا به گزارش وزارت دفاع آمریکا به کنگره، امارات در سال ۲۰۰۹، بیش از ۳ میلیارد دلار و در سال ۲۰۱۰ بیش از ۵ میلیارد دلار تسلیحات نظامی از آمریکا خریداری کرده است (اوپک و مجامع انرژی، ۱۳۹۲). هرچند امارات عربی متحده اکنون مجهز به سلاح‌ها و جنگنده‌های پیشرفته است ولی پیچیدگی سامانه‌های

دفاعی و تجهیزات نظامی آن به حدی است که قدرت جذب آن‌ها را ندارد و فقط با به‌کارگیری نیروهای متخصص خارجی است که می‌تواند از این ابزار نظامی استفاده ببرد (باقری، ۱۳۹۳، ص ۶۸). از سویی دولت آمریکا تصمیم گرفت سامانه دفاع موشکی پاتریوت خود را در این کشور مستقر کند. لذا سامانه بسیار پیشرفته دفاع هوایی «تاد» را به کشور امارات فروخت. در واقع تقویت این کشور با هدف تکمیل کردن سپر ضد موشکی انجام شد تا این کشور را در برابر ایران تقویت کند (قربانی، ۱۳۹۱، ص ۱۶).

۹-۲. عراق جدید و تعارضات ایران و امارات

با سقوط صدام حسین، امارات از نخستین کشورهایی بود که خطر نفوذ ایران در عراق را مطرح و در جهت مقابله با آن به بازسازی روابط خود با عراق روی آورد. وزیر امور خارجه امارات (شیخ عبدالله بن زاید آل‌نهیان) نخستین مسئول بلندپایه از کشورهای خلیج فارس بود که در سال ۲۰۰۳ به عراق جدید سفر کرد؛ اما موضوع مهم این است که بهبود روابط ابوظبی و بغداد چقدر ممکن است به جدایی عراق از تهران و نزدیکی آن به هویت عربی منجر شود. گسترش نفوذ ایران در عراق همواره با واکنش منفی امارات روبه‌رو شده و این کشور بر آن است با بهبود مناسبات خود با عراق حوزه نفوذ ایران را نه‌تنها در منطقه بلکه در عراق نیز محدود سازد. (صالحی، ۱۳۹۰: ۱۶۲-۱۶۱)؛ بنابراین این کشور از نفوذ ایران در عراق وحشت دارد. هر چند با توجه به بافت فرهنگی و مذهبی عراق به نظر می‌رسد در این تقابل، ایران پیروز میدان باشد.

۱۰-۲. اخراج شهروندان ایرانی از امارات

یکی دیگر از دلایل تعارضات امارات متحده عربی با ایران را می‌توان، اخراج ایرانیان مقیم این کشور توسط دولت آن برشمرد. کشور امارات با اقدام به اخراج ایرانیان مقیم، خصومت جدید خود را علیه تهران آغاز کرد تا نشان دهد تفرقه و اختلاف، همچنان در دستور کار مقامات این کشور جنوب خلیج فارس قرار دارد. طی سال‌های گذشته ده‌ها ایرانی مقیم امارات که بیش از ۲۵ سال سابقه اقامت در

این کشور داشتند، اقامتشان لغو و از امارات اخراج شدند. این در حالی است که دلیلی متقنی مبنی بر اخراج ایرانیان مقیم بیان نمی‌شود.

۱۱-۲. تلاش امارات برای کاستن از اهمیت تنگه هرمز

با تحریم‌های اقتصادی و نفتی آمریکا، علیه جمهوری اسلامی ایران، بسته شدن این تنگه توسط ایران مشکلاتی را برای بازار نفت کشورهای منطقه و جهان ایجاد خواهد کرد. از همین رو کشور امارات تلاش دارد تا از اهمیت ژئوپلیتیک تنگه هرمز بکاهد؛ بنابراین برای عملیاتی کردن این موضوع اقدام به برنامه‌ریزی کرد. از جمله آن تأسیس انتقال خط لوله نفتی است که از بندر «الفجیره» امارات تا دریای عمان ادامه می‌یابد. امارات در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲، خط لوله نفت حبشان-الفجیره با نام تجاری «ADCOP» را تأسیس کرد که تماماً در خاک امارات واقع است. این خط لوله، از چاه نفت حبشان در ابوظبی در شمال امارات شروع و به بندر شهر الفجیره در کرانه دریای عمان می‌رسد (مشرق نیوز، ۱۳۹۷). ظرفیت حداکثری خط انتقال نفت بندر فجیره، ۱/۸ میلیون بشکه در روز، تنها قادر به انتقال ۹۰ درصد از نفت تولیدی کشور امارات است که صادرات ۱۰ درصد از نفت این کشور را بلا تکلیف می‌گذارد (اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۳۹۵).

۱۲-۲. بحران هویت در امارت متحده عربی

مبنای شکل‌گیری کشورهای شورای همکاری مبتنی بر مرزهای استعماری است. سابقه تاریخی محدود، عدم شکل‌گیری پروسه دولت-ملت‌سازی، ذره‌ای بودن کشور، اکثریت مهاجر و شهروندان بومی کم و نظام سیاسی سلطانی باعث شده که این کشورها همواره با بحران هویت برای پایداری و استمرار سیاسی خود مواجه باشند. روند مزبور در امارات متحده عربی شکل بدتری به خود گرفته است؛ چراکه کنفدرال بودن و عدم یکپارچگی سرزمینی و اختلافات بین هفت امارت تشکیل‌دهنده این کشور و بین امارات و قطر و حتی برخی اختلافات سرزمینی با عربستان باعث شده تا سیاستمداران این کشور از وجود دشمن مشترک برای حل این بحران هویت سود ببرند. بدین‌سان پروژه دشمن مشترک همیشه در دستور کار

نگه داشته و از طریق حس ناسیونالیسم عربی و پان عربیسم با ابزار سرزمینی، ایران را به عنوان دیگر خودی برای جهان عربی و دشمنی برای سرزمین خود معرفی کرده‌اند.

جدول ۱. علل تعارضات سیاسی جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی

ردیف	شرح
۱	تعارضات منطقه‌ای
۲	تعارضات بین‌المللی
۳	تعارضات اقتصادی
۴	تعارضات فرهنگی
۵	تعارضات سیاسی
۶	تعارضات اجتماعی
۷	تعارضات امنیتی
۸	تعارضات زیست‌محیطی
۹	تعارضات حقوق بشری
۱۰	تعارضات علمی و فناوری
۱۱	تعارضات ورزشی
۱۲	تعارضات مذهبی
۱۳	تعارضات تاریخی
۱۴	تعارضات ژئوپلیتیکی
۱۵	تعارضات ژئواستراتژیک

منبع: نگارندگان

هر دو کشور با برخی تعارضات سیاسی روبه‌رو هستند که باعث ایجاد تنش‌هایی در روابط سیاسی آن دو شده است؛ اما علی‌رغم تعارضات سیاسی موجود، روابط اقتصادی دو کشور تحت‌الشعاع روابط سیاسی قرار نگرفته و وابستگی اقتصادی هر دو کشور به یکدیگر مانع از قطع روابط سیاسی شده است. در زیر این وابستگی اقتصادی نشان داده می‌شود.

۳. روابط اقتصادی ایران و امارات متحده عربی؛ همکاری سطح نخست

همگرایی

بر اساس روابط تجارت جهانی، می‌توان گفت رشد و توسعه اقتصادی و افزایش رفاه، گسترش تجارت خارجی و تعامل برون‌مرزی اقتصادی کشورها علاوه بر ایجاد منافع اقتصادی، باعث کاهش تنش‌های سیاسی و تعدیل واگرایی در رویکردهای سیاسی می‌شود. آنچه موجب ایجاد همکاری‌های گسترده میان دولت‌ها می‌شود، نیازهای اقتصادی و حداکثرسازی میزان حجم تجارت خارجی

است؛ به عبارتی دیگر، متغیر تجارت و نیازهای اقتصادی تأثیر زیادی بر شکل‌گیری همکاری‌های سیاسی گسترده میان واحدهای سیاسی دارد؛ بنابراین، وابستگی اقتصادی به صورت خودکار فضایی را فراهم می‌سازد که دولت‌ها برای پرهیز از هزینه‌های بالقوه که مناقشه‌های سیاسی و اختلال در تجارت می‌تواند به بار آورد، به‌سوی یک همکاری گسترده سوق داده می‌شوند (Baldwin, 1993; Doyle: 2005: 463-466). این همکاری سطح نخست همگرایی را در نظریات کارکردگرایی شکل می‌دهد که تا رسیدن به سطح عمیق همگرایی که شامل بازار مشترک، پول مشترک و اتحادیه اقتصادی و گمرکی مشترک است فاصله زیادی دارد.

کشور امارات به‌عنوان کانون اقتصادی منطقه، در مبادلات تجاری ایران با کشورهای جهان نقش مؤثری ایفا می‌کند. امارات تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و زمان جنگ تحمیلی، جایگاهی مطلوبی در روابط با ایران نداشت؛ اما با پایان یافتن جنگ، همواره جایگاه اول تا سوم را بین شرکای تجاری ایران به خود اختصاص داده است. مطابق با جدول ۲^(۱) که از منابع مختلف آماری اخذ شده است می‌توان روابط اقتصادی ایران و امارات را در ده دولت پس از انقلاب اسلامی تحلیل کرد و جایگاه امارات را در روابط اقتصاد خارجی ایران به‌رغم واگرایی سیاسی بین دو کشور نشان داد. امارات در سال‌های ۱۹۸۲ و ۱۹۸۳، به ترتیب رتبه چهارم و دوم را در واردات از ایران به خود اختصاص داد و از سال ۱۹۸۳ تا ۱۹۸۹، کشور امارات (دبی) دومین شریک واردکننده کالا از ایران بود. در عرصه واردات ایران از امارات، این کشور در سال ۱۹۸۰ جایگاه هفتم را به دست آورد اما یک سال بعد، یعنی سال ۱۹۸۱، میزان صادرات امارات به ایران کاهش یافت و امارات به رتبه دهم نزول کرد. پس از سال ۱۹۸۱ تا سال ۱۹۸۹، یعنی یک سال پس از اتمام جنگ، باز هم نامی از امارات دیده نمی‌شود. با این حال شیخ‌نشین دبی چند سال غیرمتوالی، باز هم در میان فهرست دوازده‌تایی دیده می‌شود. با پیروزی انقلاب اسلامی و تحریم اقتصادی و به‌ویژه بروز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، امارات از مواضع تند و سخت در برابر ایران پرهیز

می‌کرد چراکه به تجارت با ایران نیازمند بود و به آن به چشم فرصت می‌نگریست. حجم مبادلات تجاری بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی (آمار جدول ۲)، از سال ۱۹۸۸ (۱۳۶۷) سال پایانی جنگ تحمیلی) تا ۲۰۱۷ همواره در نوسان بوده است. سال‌های ۱۹۸۹ (۱۳۶۸) تا ۱۹۹۶ (۱۳۷۵) که متعلق به دوران سازندگی است میزان واردات کالای ایران از امارات از ۹۸۰ میلیون دلار آغاز و تا ۴۷۴ میلیون دلار در نوسان بوده است. حجم صادرات غیرنفتی ایران به امارات نیز از ۱۴۷ میلیون دلار به ۲۵۷ میلیون دلار می‌رسد. نامناسب‌ترین تراز تجاری این دوره متعلق به سال آخر دوره اول دولت هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۱) است. در دوره هشت ساله دولت سازندگی، تراز تجاری ایران با کشور امارات همواره منفی بوده است. در دوره سازندگی امارات به‌عنوان شریک وارداتی، غالباً رتبه چهارم و هفتم و به‌عنوان شریک صادراتی به‌جز در سال ۱۹۸۹ همواره مقام دوم را به خود اختصاص داده است. در این مقطع، بحث جزایر سه‌گانه دوباره پس از ممانعت ایران از ورود یک قایق اماراتی به جزیره ابوموسی مطرح گردید؛ اما نیاز ایران به نوسازی و تلاش دبی در رقابت با ابوظبی و نیاز آن به کسب درآمد از طریق بندرها و صادرات مجدد مانع از کاهش حجم مبادلات تجاری شد.

در دوره هشت ساله دولت اصلاحات ۱۹۹۷ (۱۳۷۶) تا ۲۰۰۴ (۱۳۸۳) حجم مبادلات کشور افزایش قابل توجهی می‌یابد (جدول ۲). کم‌ترین میزان صادرات و واردات کالا متعلق به سال ۱۹۹۷ سال شروع به کار دولت اصلاحات است که جایگاه امارات به‌عنوان شریک وارداتی هفتم و به‌عنوان شریک صادراتی جایگاه سوم را دارد. بیشترین حجم واردات و صادرات در این دوره هشت ساله در سال ۲۰۰۴ رقم می‌خورد که حجم واردات معادل ۶ میلیارد دلار و حجم صادرات کمتر از ۲ میلیارد دلار است. در این سال کشور امارات شریک اول صادرات و واردات ایران به شمار می‌رود. نامناسب‌ترین تراز تجاری ایران در این دوره هشت ساله در سال ۲۰۰۴ و مناسب‌ترین تراز تجاری نیز در سال ۱۹۹۹ رقم می‌خورد. تراز تجاری ایران در برابر کشور امارات در دوره اصلاحات به‌مانند دوره سازندگی همواره منفی بوده است. در این مقطع بهترین روابط سیاسی نیز بین دو کشور

برقرار بود.

در دولت احمدی‌نژاد نیز به‌رغم درگیری‌های سیاسی و کاهش روابط ایران و شورای همکاری، بیشترین حجم مبادلات تجاری بین دو کشور صورت گرفته است. سال‌های ۲۰۰۵ (۱۳۸۴) تا ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) دوره هشت ساله دولت احمدی‌نژاد، کشور امارات همواره به‌عنوان شریک اول وارداتی ایران محسوب و از سوی به‌عنوان شریک صادراتی، از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۷ جایگاه اول، سال ۲۰۰۸ جایگاه دوم و ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۲ جایگاه سوم را به خود اختصاص داده است. نامناسب‌ترین تراز تجاری ایران در مراودات تجاری با امارات در سال ۲۰۱۰ به وجود آمد. مبادلات تجاری ایران طی سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ با کشور امارات یک‌طرفه به سود امارات بوده که این متأثر از اجرای تحریم‌های بین‌المللی غرب و هم‌پیمانانش علیه ایران بوده است. تراز تجاری در این دوره هشت ساله نیز همواره منفی است. به‌رغم تنش‌های سیاسی اولین بار پس از انقلاب اسلامی رئیس‌جمهور، عالی‌ترین مقام اجرایی ایران از امارات متحده عربی دیدار کرد.

دوره شش ساله دولت روحانی (۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸) که دوره نخست آن با دولت اوباما و دوره دوم آن با دولت ترامپ در ایالات متحده هم‌زمان بوده است امارات همواره شریک دوم واردات و سوم صادرات ایران به شمار می‌رود (جدول ۲). بیشترین حجم واردات و صادرات کالا از امارات در این دوره مربوط به سال ۲۰۱۴ است که بدترین تراز تجاری را برای ایران به همراه دارد. از ابتدای انقلاب اسلامی تا سال ۲۰۱۶ حجم مبادلات بین دو کشور برای اولین بار تحت تأثیر اجرای برجام و رفع برخی از تحریم‌ها در سال ۲۰۱۵ برای ایران مثبت می‌شود که میزان واردات از امارات نزدیک به ۷ میلیارد دلار و میزان صادرات نزدیک به ۸ میلیارد دلار و تراز تجاری بیش از ۱ میلیارد دلار است. این موضوع تحت تأثیر مذاکرات برجام و سپس امضای آن بود که با استقبال امارت نیز مواجه شد و فضای تنفسی برای اقتصاد ایران فراهم نمود. در سال ۲۰۱۷ نیز که سال نخست دولت ترامپ بود حجم مبادلات تجاری نسبت به سال قبل افزایش یافت. سال ۲۰۱۸ بعد از خروج ایالات متحده از برجام و بالا گرفتن تنش سیاسی بین دو

کشور، هر چند حجم مبادلات تجاری نسبت به سال‌های گذشته کاهش و تراز تجاری به نفع امارات منفی می‌شود اما بازهم امارات جایگاه قبلی خود را به‌عنوان شریک مهم تجاری ایران حفظ کرده است. روند مزبور نشان می‌دهد که به‌رغم تلاش دولت ترامپ برای افزایش تنش در روابط ایران و امارات و فشار بیش از حد بر دولت امارات برای مسدود کردن مبادی ورودی بر روی تجار ایرانی، هنوز امارات و ایران شریک مطمئن تجاری برای یکدیگر هستند و تحریم‌ها و تعارضات سیاسی نتوانسته جایگاه امارات در عرصه تجارت با ایران را متزلزل و به سال‌های ابتدایی انقلاب بازگرداند.

جدول ۲. مبادلات تجاری جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی ۲۰۱۸-۱۹۸۸ (ارزش: میلیارد دلار)

سال	صادرات	واردات	تراز تجاری	تراز خدمات	تراز تجاری	تراز خدمات	تراز تجاری
۱۹۸۸	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۸۹	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۰	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۱	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۳	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۴	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۶	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۷	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۸	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹۹۹	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۱	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۲	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۳	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۴	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۵	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۶	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۷	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۸	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۰۹	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۰	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۱	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۳	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۴	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۵	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۶	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۷	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰۱۸	۱۰۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰

منابع آماری گمرک ج.ا. طی سال‌های مختلف و ماهنامه گزارش، ۱۳۷۴: ۲۴، (World Bank, Trade Map)

۴. مؤلفه‌های اثرگذار بر همکاری اقتصادی ایران و امارات متحده عربی در عین

واگرایی سیاسی

با نگاهی به روابط بازرگانی ایران و امارات متحده عربی که در بالا بر اساس جدول ۲ تحلیل شد می‌توان ادعا داشت که روابط خوب اقتصادی میان دو کشور، پیوندهای آن‌ها را سامان داده و مناسباتشان را تقویت کرده است. ۱. عوامل زیر به‌نوعی، باعث وابستگی تجاری و اقتصادی بین دو کشور شده است:

۴-۱. ساخت اقتصادی متفاوت کنفدرال امارات (رقابت دبی و ابوظبی)

از زمان تشکیل امارات متحده عربی در ۱۹۷۱، تفاوت‌های قابل توجهی در سیاست‌های داخلی، روش و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی هفت امارت وجود دارد. از میان هفت امارت، دو امارت ابوظبی و دبی از اهمیت بالایی برخوردارند. این هفت امارات هر کدام ساخت اقتصادی خاص خود دارند. برخی صرفاً کشاورزی، بخشی فرهنگی و آموزشی و برخی حمل‌ونقل و خدمات را گسترش داده‌اند. ابوظبی به‌عنوان پایتخت سیاسی است که بخش اعظم درآمدهای اقتصادی آن از منابع نفتی تأمین و دبی به‌عنوان پایتخت اقتصادی است که درآمدهای آن، حاصل از صنعت توریسم و سرمایه‌گذاری خارجی و خدمات در بخش‌های مختلف است. روش‌های مختلف اقتصادی، رقابت خاصی را بین این امارت‌ها به‌ویژه دبی

و ابوظبی ایجاد کرده است. دو امارت ابوظبی و دبئی همواره بر سر موضوعات مختلفی همچون: قانون اساسی، سرحداث مرزی، نیروهای مسلح، درآمدهای اقتصادی و سیاست خارجی اختلاف و تعارضاتی داشته‌اند (جعفری ولدانی، ۱۳۷۴: ۵۲-۴۷). در حوزه سیاست خارجی ابوظبی به سمت سیاست‌های عربستان سعودی و دبئی به سمت جمهوری اسلامی ایران گرایش دارد. از آنجا که درآمد نفتی ابوظبی به مراتب بیشتر از دبئی است، این امر سبب شده تا دبئی با برتری طلبی ابوظبی در این کشور به مخالفت برخیزد و غالباً سیاست مستقلی را برای خود اتخاذ نماید و اقتصاد خود را بر پایه صنعت توریسم و سرمایه‌گذاری اقتصادی بنا نهد. از این جهت این امارت از دیرباز در حوزه اقتصاد سیاسی همواره مایل به گسترش روابط با کشور ایران بوده و به‌تنهایی تجارت قابل توجهی با ایران دارد. از دیگر سو؛ هر سال ایرانیان زیادی، در قالب سرمایه‌گذار و توریست به این امارت تردد دارند و در این امارت سرمایه‌گذاری فراوانی به‌ویژه در بخش مسکن انجام می‌دهند.

به همین سبب روابط ایران و امارات، در دو بُعد از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ نخست بُعد اقتصادی و دوم؛ بُعد سیاسی. این دو امارت در بیشتر بخش‌ها جدا از یکدیگر تصمیم‌گیری و جدا از یکدیگر عمل می‌نمایند. روابط تجاری ایران و امارات متحده عربی به‌ویژه امارت دبئی در عرصه تجاری بسیار نزدیک بوده و ایران سرمایه‌گذاری‌های وسیعی را در این امارت انجام داده است. امارت دبئی علی‌رغم وجود تحریم‌ها، در سال ۲۰۱۷، نزدیک به ۱۷ میلیارد دلار تبادلات بازرگانی رسمی با ایران داشته که رقم قابل توجهی در اقتصاد امارات و کشورهای خلیج فارس محسوب می‌شود. در سال ۲۰۱۸ نیز به‌رغم بحران اقتصادی در ایران و شوک ارزی، حجم مبادلات به بالاتر از دوازده میلیارد دلار رسید (رجوع شود به جدول ۲).

۲-۴. مهاجران (دیاسپورای) ایرانی در امارات

شهروندان ایرانی در امارات را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد؛ دسته اول ایرانیانی که سابقه حضور بیش از ۵۰ ساله در امارات دارند و دلیل حضورشان پیوندهای

خانوادگی است و بیشتر از مناطق جنوب کشور و جنوب استان فارس هستند. دسته دوم ایرانیانی که برای اشتغال و سرمایه‌گذاری به این کشور رفته که از جمله آن‌ها خانواده‌های گله‌داری، گرگاش، العقیلی و رفیق‌دوست هستند. از ابتدای ورود ایرانیان به کشور امارات این امارت دبی بود که میزبان مردم ایران بود و در نهایت منجر به رشد و توسعه تجارت این شهر شد. چند سالی است که به دلیل حجمه‌ها و ادعاهای غیرمنطقی کشورهای منطقه و فرامنطقه علیه ایران، امارت دبی مجبور شد تا برخی از ایرانیان را (سرمایه‌گذار و کارگران) از دبی اخراج و یا اقامت آن‌ها را لغو کند و این اقدام زیان‌های فراوانی را به اقتصادی دبی وارد کرد؛ اما اخیراً دبی به جهت جبران خسارت‌های اقتصادی با ارائه امتیازهای جدید، از جمله اعطای اقامت ۵ ساله به سرمایه‌گذاران ایرانی به دنبال جذب تجار ایرانی است تا بتواند برخی از خسارت‌ها را در این حوزه جبران کند.

۳-۴. امارات به‌عنوان گلوگاه اقتصادی ایران (صادرات و واردات)

امارات متحده عربی به‌عنوان یکی از پنج کشور جهان از نظر آزادی تجارت بین‌الملل، داشتن اقتصاد باز، درآمد سرانه ملی فوق‌العاده، احداث بندرهای مدرن و پایانه‌های صادراتی و وارداتی به شمار می‌رود. در مقابل، کشور ایران به دلیل وجود قوانین بسته اقتصادی، نبود بندرهای پیشرفته و مناطق تجاری، بخش اعظمی از صادرات و واردات کالا را از بندرها و پایانه‌های صادراتی و وارداتی امارات انجام می‌دهد و امارات را به‌عنوان گلوگاه اقتصادی خود معرفی کرده است. با بررسی‌های انجام‌شده، مقدار مبادلات تجاری بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی از سال ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۸ همواره رو به تزاید بوده است (جدول ۲). البته در این روابط اقتصادی، توازن تجاری همواره به نفع امارات بوده است. هرچند که این حجم مبادلات دچار فراز و نشیب‌هایی شده اما می‌توان گفت امارات طی دو دهه اخیر علی‌رغم تحریم‌های بین‌المللی شریک مطمئنی برای ایران و به‌عنوان پایگاه تجاری و درگاه تعاملات اقتصادی ایران با دنیا محسوب می‌شود.

۴-۴. امارات و صادرات مجدد به ایران

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر، عمده‌ترین مقصد صادرات مجدد امارات بوده و همواره سعی داشته از طریق روابط مسالمت‌آمیز و گفتگوی مبتنی بر حفظ ارزش‌ها و منافع ملی، به توسعه روابط فی‌مابین کمک کند (صالحی، ۱۳۹۰: ۱۶۷). اغلب مبادلات دو کشور، از طریق جابه‌جایی کالاهای ترانزیتی یا همان صادرات مجدد است و کالاهایی که از آسیای شرقی صادر می‌شود و به ایران فروخته نمی‌شود، از طریق امارات خریداری می‌شود. از سویی کالاهایی را که ایران قصد فروش آن را در بازارهای جهانی دارد به امارات ارسال می‌کند. در واقع امارات اکنون به‌عنوان یک گلوگاه صادرات و واردات برای ایران تبدیل شده است. از این‌رو گمرک امارات، ایران را بزرگ‌ترین شریک صادرات مجدد این کشور معرفی کرده است. بعد از تحریم اقتصادی علیه ایران، هزینه وارد کردن کالاهای صادرات مجدد از امارات به ایران روند صعودی به خود گرفت. اکنون کالاهایی که از طریق صادرات مجدد به ایران وارد می‌شود با قیمتی بالاتر به ایران فروخته می‌شود که این سبب رشد ۳۴ درصدی ارزش صادراتی امارات به ایران شده است (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷).

در کشور ایران سالانه ۵۰۰ میلیون تن کالا جابه‌جا می‌شود و سرمایه‌گذاران اماراتی نه‌تنها در حوزه حمل‌ونقل ریلی که در بخش جاده‌ای و تأمین ناوگان حمل‌ونقل ایران می‌توانند سرمایه‌گذاری‌های لازم را انجام دهند. چراکه ایران دروازه هفت کشور محصور در خشکی است و تمامی این کشورها مثل آذربایجان، ترکمنستان، ارمنستان، تاجیکستان، قرقیزستان، ازبکستان و قزاقستان برای دسترسی به آب‌های آزاد تنها می‌توانند از مرزهای جنوبی ایران استفاده کنند و به اهداف خود دست یابند. (اتاق بازرگانی، صنایع، معدن و کشاورزی تهران: ۱۳۹۳). ایران با سرمایه‌گذاری در صنعت حمل‌ونقل می‌تواند به‌عنوان پل ارتباطی بین امارات و کشورهای آسیای مرکزی نقش ایفا کند و خود به‌عنوان گلوگاه صادرات مجدد برای کشورهای مذکور نیز تبدیل شود.

۴-۵. حضور تجار ایرانی و نیاز به ثبت شرکت‌های اقتصادی در امارات

تا سال ۲۰۱۷، ۵۰۰ هزار ایرانی در امارات اقامت داشته‌اند که بیشتر این جمعیت در شهر دبی مشغول به کار است، از همین رو، ۲۰۰ پرواز در هفته بین دو کشور در حال انجام است (الامارات تغرد خارج السرب محافظه علی العلاقات الاقتصادية مع ایران ۲۰۱۷). به گزارش اتاق بازرگانی ایران و امارات، بیش از پنجاه هزار شرکت ایرانی (ایران دبی، ۱۳۹۷) و هشت هزار تاجر ایرانی در امارات حضور دارند (الامارات تغرد خارج السرب محافظه علی العلاقات الاقتصادية مع ایران ۲۰۱۷). حضور سرمایه‌گذاران ایرانی در کشور امارات بسیار برجسته است، به این دلیل که تجار ایرانی به دنبال تسهیل در مراودات تجاری خود (صادرات و واردات کالا) با کشور امارات و سایر کشورهای جهان هستند و مراودات پولی و مالی خود در حوزه تجارت را از طریق بانک‌های اماراتی انجام می‌دهند. بررسی‌ها در مورد مدیران و کارفرمایان شرکت‌های خصوصی در دبی نشان می‌دهد ۴۸/۱ درصد مدیریت این شرکت‌ها در اختیار ایرانیان بوده و بیش از ۲۵ درصد جمعیت این بندر را ایرانیانی تشکیل می‌دهند که توانسته‌اند در بازرگانی خلیج فارس و ایران نقش‌آفرین باشند. بیش از ۱۴۰۰ ایرانی در بورس دبی سرمایه‌گذاری کرده و این سرمایه‌ها در زمان بحران مالی دبی، توانست بورس آن را از سقوط نجات دهد (حسینی کاکلکی، ۱۳۹۲: ۵۶). به گزارش الجزیره؛ شرکت‌های ایرانی ثبت‌شده در دبی، شبکه گسترده‌ای از تجارت و سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف را اداره می‌کنند. با وجود این گفته می‌شود که حدود ۳۰ درصد از فضای بازرگانی بندر جبل علی دبی نیز در اختیار تجار ایرانی است (اتاق بازرگانی ایران و امارات، ۱۳۹۴).

۴-۶. همکاری‌های مشترک سرمایه‌گذاری دو کشور ایران و امارات

طبق گزارش صندوق بین‌المللی پول، امارات متحده عربی در میان کشورهای عربی در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی مقاوم اول را به خود اختصاص داده است. به همین جهت، تجار ایرانی نیز از آنجا که ابزارهای لازم برای توسعه بازرگانی و جلب سرمایه‌گذاری خارجی در دبی فراهم شده است در آنجا فعالیت دارند (پایور، ۱۳۸۸: ۱۳۷-۱۳۴). ایران توانسته در سال ۲۰۰۶ در میان قدرت‌های

اقتصادی جهان رتبه پنجم را در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در امارات کسب کند. بنا بر اطلاعات دولت امارات، ایران قدرت بزرگ سرمایه‌گذاری در امارات بخصوص در دبی است و منفک شدن اقتصاد ایران از امارات ناممکن به شمار می‌رود. سهم سرمایه‌گذاری ایران در سال ۲۰۰۶ در امارات بیش از ۷۶۷ میلیون دلار و ۱/۴ درصد از حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در امارات است. اکثر کارشناسان، سرمایه‌گذاران، سازندگان و فروشندگان برج‌های مسکونی و تجاری در دبی بیشترین تقاضای سرمایه‌گذاری در این زمینه را در بین ایرانیان جستجو می‌کنند. تا جایی که نزدیک به ۷۰ درصد این پروژه‌ها توسط ایرانیان خریداری شده است (بلوکی، ۱۳۸۷: ۷۶). علی‌رغم اخراج سرمایه‌گذاران ایرانی از امارات در سال ۲۰۱۳ که سبب روند نزولی سرمایه‌گذاری ایرانیان در بخش‌های مختلف اقتصادی امارات شد، بازار مالی دبی اقدام به انتشار آمار جدیدی از سرمایه‌گذاری خارجی‌ها در بورس دبی کرد که در این آمار سرمایه‌گذاران ایرانی با سرمایه‌گذاری خالص ۲۹ میلیون و ۸۷۴ هزار درهم در رده ششم قرار گرفته‌اند. بر اساس آمار منتشرشده از سوی اداره زمین دبی، ایران با سرمایه‌گذاری ۱/۵ میلیارد دلاری، مقام دوم سرمایه‌گذاری در بخش املاک دبی طی سال ۲۰۱۴ را به خود اختصاص داد (دیپلماسی ایرانی، ۱۳۹۴). از دیگر سو، سرمایه‌گذاران اماراتی نیز در طرح‌های مختلف در ایران سرمایه‌گذاری کرده‌اند. بر اساس آمار موجود، بیش از ۷۵ طرح سرمایه‌گذاری خارجی از سوی اتباع اماراتی به ارزش بیش از ۱۵/۵ میلیارد دلار تحت پوشش قانون تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری در ایران مصوب شده است که ۱۵ طرح به ارزش ۱۱ میلیارد دلار به دلیل عدم اقدام به‌موقع باطل و ۶۰ پروژه به ارزش ۴/۵ میلیارد دلار همچنان دارای اعتبار است. میزان سرمایه‌واره به کشور نیز ۱/۲ میلیارد دلار است (سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، ۱۳۹۷).

۴-۷. نیاز اقتصادی (مالی) ایران به امارات و بالعکس

بر اساس آمارهای جهانی، کشور امارات مهم‌ترین شریک تجاری ایران حتی در دوران تحریم‌ها بوده و عمده جابه‌جایی خدمات، سرویس‌ها و کالاها از این کشور

انجام می‌شود. به‌عنوان مثال: بر اساس گزارش غیررسمی، با اجرای طرح رجیستری گوشی‌های تلفن همراه در ایران به‌منظور جلوگیری از ورود گوشی‌های قاچاق به داخل کشور، این طرح سبب رکود شدید در بازار موبایل فروشان امارت دبی شد. صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۲ اعلام کرد؛ از سال ۲۰۱۰ و هم‌زمان با تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، اقتصاد امارات نیز با تأثیرپذیری از این تحریم‌ها زیان دیده و با کاهش رشد اقتصادی مواجه شد. صندوق بین‌المللی پول درباره وضعیت رشد اقتصادی امارات در سه ماهه نخست سال ۲۰۱۲ میلادی با اشاره به کاهش ۳۰ درصدی واردات ایران از امارات پیش‌بینی کرد، این کاهش سبب کاهش ۰/۳ درصدی رشد GDP امارات می‌شود. رشد اقتصادی امارات برای سال ۲۰۱۲ میلادی ۳/۱ درصد پیش‌بینی شد و بنا به گزارش صندوق، تحریم‌های ایران می‌تواند این رقم را به ۲/۸ درصد کاهش دهد (عصر ایران، ۱۳۹۱).

۸-۴. منافع اقتصادی امارات در شبکه ضد تحریمی ایران

هم‌زمان با تحریم‌های بین‌المللی غرب علیه ایران، کشور امارات نیز با تأثیرپذیری از سیاست‌های کشورهای غربی در ظاهر اقدام به تحریم ایران کرد. هنگامی‌که فشار تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران افزایش یافت، ایران برای رهایی از این بحران، دور زدن تحریم با تمرکز بر همسایگان خود را در دستور کار قرار داد. امارت دبی اولین اولویت ایران برای کاهش اثر تحریم‌ها بود. کالاهای چینی باید نخست به دبی صادر و از آنجا در قالب صادرات مجدد به ایران فرستاده می‌شد. حجم قابل توجهی از واردات ایران از امارات را کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای تشکیل می‌دادند و این مسئله به اهمیت تجارت این دو کشور می‌افزاید. (خبیری، ۱۳۹۶: ۹۵-۹۴). این کشور در این مدت توانست با بازی‌های پشت پرده هزینه واردات کالا به ایران را دوچندان نماید و به روش‌های مختلف توانست سودهای کلانی از ایران کسب کند. در دوران تحریم کالاهایی که از طریق صادرات مجدد به ایران وارد می‌شد با قیمتی بالاتر از قبل به ایران فروخته می‌شد و این، یکی از عوامل مهم در رشد ۳۴ درصدی ارزش صادراتی امارات به ایران

محسوب می‌شود (اتاق بازرگانی ایران و امارات، ۱۳۹۴).

جدول ۳. علل همکاری اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی

ردیف	علل همکاری اقتصادی
۱	تفاوت در ساختار اقتصادی و نیازهای متقابل
۲	تفاوت در منابع طبیعی و سرمایه انسانی
۳	تفاوت در فناوری و تخصص‌های انسانی
۴	تفاوت در زیرساخت‌ها و خدمات
۵	تفاوت در قوانین و مقررات
۶	تفاوت در فرهنگ و ارزش‌ها
۷	تفاوت در سیستم‌های مالی و بانکی
۸	تفاوت در سیستم‌های آموزشی و پژوهشی
۹	تفاوت در سیستم‌های سلامت و رفاه اجتماعی
۱۰	تفاوت در سیستم‌های انرژی و محیط زیست

منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

امروزه تعامل بین اقتصاد و سیاست، بیش از هر زمان دیگر بر حوزه‌های حیات انسانی سایه انداخته است. درهم تنیدگی این تعامل و تأثیر و تأثر متقابل آن‌ها، به حدی است که نمی‌توان مرزی بین این دو مشخص کرد و جدا کردن آن‌ها از یکدیگر، هر یک از این دو حوزه را دچار انفکاک و بحران می‌کند. آنچه موجب ایجاد همکاری‌های گسترده میان دولت‌ها می‌شود، نیازهای اقتصادی و حداکثرسازی میزان حجم تجارت خارجی است. در واقع همکاری‌های اقتصادی راهی برای برون‌رفت از تعارضات محسوب می‌شود. از میان زیرسیستم‌های خاورمیانه، دو کشور امارات متحده عربی و جمهوری اسلامی ایران بسترهای لازم را برای همکاری‌های اقتصادی دارند و از این پتانسیل می‌توانند راهی را برای برون‌رفت از تعارضات سیاسی فراهم کنند. به همین دلیل، کاهش سطح روابط دیپلماتیک کشور امارات و محدود کردن رابطه سیاسی خود، تأثیر مستقیمی بر مبادلات تجاری مشترک طرفین نداشته و کشور امارات مجبور به اتخاذ سیاستی خاص برای از دست ندادن امتیاز همکاری اقتصادی با ایران است.

با نگاه به روابط بازرگانی جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی و

حجم مبادلات تجاری دو کشور، مهم‌ترین بخش مناسبات دو کشور روابط اقتصادی و تجاری است. امارات به‌عنوان یکی از کشورهای دارای رتبه در صادرات مجدد محسوب می‌شود و توانسته در حوزه واردات و صادرات ایران نقش بسزایی ایفا کند. جمهوری اسلامی ایران به دلیل حضور تجار و اتباعش در امارات و سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه و حجم بالای مبادلات تجاری با این کشور نقش مؤثری در توسعه این کشور به‌ویژه دبی داشته که این امر منجر به همکاری‌های اقتصادی نزدیک بین دو کشور شده است. همان‌طور که داده‌های آماری نشان داد علل تداوم سیاست‌های همکاری‌جویانه اقتصادی که بین دو کشور طی سه دهه حادث شده است، مواردی همچون: کنفدرالی بودن امارات متحده عربی، اختلافات ابوظبی و دبی، حضور اقلیت قوی ایران در امارات، امارات به‌عنوان گلوگاه اقتصادی (صادرات و واردات) ایران، امارات به‌عنوان ایستگاه صادرات مجدد برای ایران، حضور تجار ایرانی و ثبت شرکت‌های اقتصادی در امارات، همکاری‌های مشترک سرمایه‌گذاری دو کشور ایران و امارات، نیاز اقتصادی (مالی) ایران به امارات و بالعکس و سود امارات از دور زدن تحریم‌ها به‌مثابه همکاری اقتصادی با ایران بوده است.

با وجود این می‌توان ادعا داشت که روابط خوب اقتصادی میان دو کشور، روابط فی‌مابین را تقویت کرده و به همین جهت است که روابط اقتصادی این دو کشور، به‌رغم تعارضات سیاسی، همواره روندی رو به رشد داشته و منجر به همکاری آن‌ها (اقتصادی) شده است. این سیاست‌ها همواره توسط امارت دُبی به‌عنوان پایتخت اقتصادی این کشور دنبال می‌شود و به‌نوعی وابستگی متقابل در روابط دو کشور حکم‌فرما است. در مواردی به نظر می‌رسد کشورهای نظیر عمان و ترکیه به‌عنوان جایگزینی برای دُبی مطرح می‌شوند. عمان به دلیل عدم زیرساخت‌های لازم در سواحل و عدم امکان پهلوگیری کشتی‌های پهن‌پیکر در بندرهایش، در کوتاه‌مدت به هیچ‌عنوان نمی‌تواند جایگزین مناسبی برای دُبی در خصوص مبادلات تجاری با ایران باشد. از دیگر سو ترکیه، فقط مرز خشکی با ایران دارد و فاقد مرز دریایی با ایران است؛ بنابراین ترکیه هم جایگزین مناسبی

نیست تا بتواند خلأ دبی را برای ایران پُر کند؛ ضمن اینکه این کشور از دیرباز، ایران را به عنوان رقیب منطقه‌ای خود می‌داند. لذا برای اینکه بتواند در عرصه بین‌الملل بر ایران فشارهایی را وارد نماید تا موجبات کاهش نفوذ ایران در منطقه شود، شاهد تناقضاتی در رفتار و مواضع سیاستمداران آن هستیم و نمی‌توان آن را شریک قابل اطمینانی برای ایران به شمار آورد؛ بنابراین بهترین راهکار برای برون‌رفت از این مشکلات برای ایران احداث بندرهای وسیع و پیشرفته در سواحل دریای عمان نظیر چابهار و مکران و مبادلات تجاری مستقیم با کشورهای جهان از جمله چین و هنگ‌کنگ است.

یادداشت

۱. جدول ۲ آمار حجم مبادلات تجاری در ده دولت بعد از انقلاب را از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۷ نشان می‌دهد. آمار دولت روحانی فقط شش سال دولت (چهار سال دولت نخست و دو سال دولت دوم) را نشان می‌دهد. آمار سالهای ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ یا ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ هنوز از مجامع رسمی منتشر نشده است و بانک جهانی نیز آماری برای سالهای ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ در برنداشت.

منابع

- اکبری‌خنجی نظام (۱۳۸۲)، مهاجرت و سازگاری-پژوهشی در مورد ایرانیان مقیم امارات عربی متحده، شیراز: انتشارات نوید شیراز.
- بازدار شهناز؛ پیشگاهی فرد زهرا؛ فرجی‌راد عبدالرضا (۱۳۹۵)، «بررسی و اولویت‌بندی عوامل واگرایی اثرگذار در روابط ایران و کشورهای اسلامی پیرامونی»، **فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام**، سال ششم، شماره دوم، صص ۱۷۷-۱۵۱.
- باقری حسین، رستمی روح‌الله (۱۳۹۳)، «توانمندی نظامی امارات عربی متحده و تأثیر آن بر امنیت ج.ا.ا.»، **فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی (دافوس)**، سال سیزدهم، شماره ۷۷، صص ۷۲-۳۳.
- بلوکی مرتضی (۱۳۸۷)، «ایرانیان نقش بسزایی در رشد و شکوفایی دبی داشته‌اند»، **مجله گزارش**، شماره ۱۹۶-۱۹۵، صص ۷۶.
- پایور منوچهر (۱۳۸۸)، «بررسی سیاست دولت امارات متحده عربی در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی»، **فصلنامه مطالعات بین‌المللی**، سال ششم، شماره ۲، صص ۱۴۷-۱۳۱.
- پیکرنگار عبدالله؛ جهانشاهی علی؛ حسینی سید حسین (۱۳۹۷)، «بررسی عوامل فرصت‌زا و تهدید آفرین در روابط با کشور امارات و نقش هریک بر هم‌گرایی و واگرایی»، **فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک**، سال شانزدهم، شماره ۷۳، صص ۱۰۸-۸۷.
- جعفری ولدانی اصغر (۱۳۷۴)، «نگاهی به مسائل داخلی امارات عربی متحده»، **مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی**، شماره ۹۴-۹۳، صص ۵۳-۴۵.

حسینی کالکی سید مصطفی (۱۳۹۲)، «بررسی تأثیر عوامل هم‌گرایی و واگرایی بر روابط جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی (۲۰۰۰-۲۰۱۳)»، پایان‌نامه، دانشگاه آزاد اسلامی شهرضا.

خبیری بابک و محمدی منوچهر (۱۳۹۶)، «تأثیر برج‌ها بر جایگاه ایران در معادلات غرب آسیا»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال دهم، شماره ۳۷، صص ۱۰۴-۸۳.

راستی عمران، مرادی اسکندر، اشرفی علی التیامی نیا رضا (۱۳۹۱)، «تأملی بر قلمروسازی و قلمروگستری امارات متحده عربی در خلیج فارس (با تأکید بر جدیدترین قلمروسازی‌ها)»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال دهم، شماره ۳۸، صص ۷۱-۳۱.

شفیعی مریم (۱۳۸۱)، «عوامل هم‌گرایی و واگرایی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی (با تأکید بر بحران‌های منطقه‌ای دو دهه اخیر)»، پایان‌نامه، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکز.

صالحی حمید (۱۳۹۰)، «مناسبات راهبردی امارات متحده عربی با جمهوری اسلامی ایران (۲۰۰۰-۲۰۱۱)»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال چهاردهم، شماره اول، صص ۱۷۳-۱۴۹.

صفوی سید یحیی، قنبری علی اصغر (۱۳۹۰)، «پیامدهای احداث جزایر مصنوعی امارات متحده عربی بر ایران در خلیج فارس»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره سوم، صص ۲۴-۱.

عابدی اردکانی محمد، راستین دل نجیب الله (۱۳۹۶)، «راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در برقراری هم‌گرایی در خاورمیانه و موانع آن»، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، سال هشتم، شماره ۳، صص ۱۷۵-۱۴۶.

قربانی مژگان (۱۳۹۱)، «استقرار سپر دفاع موشکی آمریکا در خلیج فارس و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال دهم، شماره ۳۸، صص ۳۰-۱.

کریم‌آبادی مظاهر (۱۳۹۳)، «بررسی روابط سیاسی ایران و امارات متحده عربی (۱۳۸۰-۱۳۹۰)»، ششمین همایش مجازی بین‌المللی، صص ۳۴۲-۳۲۵.

کوزانوف نیکلای (۱۳۹۱)، «تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده علیه ایران: تضعیف توسط عوامل خارجی»، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای: آمریکاشناسی - اسرائیل‌شناسی، ترجمه داوود نظریور، سال سیزدهم، شماره چهارم، صص ۱۹۹-۱۷۵.

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی (۱۳۹۴)، «روابط تجاری ایران و امارات، چالش‌ها و رویکردهای پیشرو»، اتاق بازرگانی و صنایع معادن کشاورزی استان زنجان، صص ۹-۱.

همایونفر یحیایی (۱۳۷۴)، «امارات؛ بزرگ‌ترین دلال تجارت خارجی ایران»، ماهنامه گزارش، شماره ۵۵، صص ۲۶-۲۴.

Baldwin, D. A. (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary*

Debate, New York: Columbia University Press.

سایت‌های اینترنتی

آجورلو حسین (۱۳۹۶)، «نگاهی به چرایی سیاست‌های ضد ایرانی امارات»، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر تهران، (تاریخ مشاهده:

www.tisri.org/default-2558.aspx در: ۱۳۹۶/۱۱/۶)

اتاق بازرگانی، صنایع، معدن و کشاورزی تهران (۱۳۹۳)، «نشست مشترک تجار امارات و ایران در اتاق تهران برگزار شد. بازگشت به دوران رونق تجاری»، (تاریخ

مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۳)، در: www.tccim.ir/36503.

اتاق بازرگانی ایران و امارات (۱۳۹۴)، «آماده باش برای تجارت دو جانبه»، (تاریخ

مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۱۳)، در: www.iremcc.ir/item/607.

اندیشکده راهبردی تبیین (۱۳۹۵)، «پشت پرده طرح دور زدن تنگه هرمز از طریق بندر

فجیره»، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱۰/۱۰)، در: WWW.tabyincenter.ir/15882.

باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۴)، «در گذرگاه سیاست خارجی ایران؛ تحلیلی بر روابط

ایران و امارات متحده عربی / شکل‌گیری زمینه‌های هم‌گرایی دو کشور»، (تاریخ

مشاهده: ۱۳۹۶/۱۱/۱۷)، در: www.yjc.ir/fa/news/5117314.

تابناک (۱۳۹۷)، «دور جدید همکاری امارات متحده عربی با آمریکا با هدف سقوط

ارزش پول ایران»، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۷/۲۶)، در: www.tabnak.ir/.

fa/news/798339

تابناک (۱۳۹۷)، «جنگ اقتصادی علنی امارات متحده عربی با ایران: مسئولین به دنبال

شریک تجاری تازه باشند»، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۳)، در: www.tabnak.ir/.

fa/news/798042

دنیای اقتصاد (۱۳۹۷)، «تحریم‌ها تأثیری در روابط بانکی با ایران ندارد»، (تاریخ

مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۱۸)، در:

www.donya-e-eghtesad.com/fa/tiny/news

دیپلماسی ایرانی (۱۳۹۴)، «اخراج ایرانی‌ها از دبی به ضرر کیست؟»، (تاریخ

مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۱۸)، در: www.irdiplomacy.ir/fa/news/1956966.

سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران (بی‌تا)،

سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۶/۲۲)،

www.irica.gov.ir در:

سایت سازمان توسعه و تجارت ایران، (تاریخ مشاهده: ۹۹/۴/۳۰)، در: www.tpo.ir.

عصر ایران (۱۳۹۱)، «صندوق بین‌المللی پول: تحریم‌های ایران رشد اقتصادی امارات را

کاهش می‌دهد»، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۸/۱۳)، در: www.asriran.com/.

fa/news/215573

مدیریت کل اوپک و روابط با مجامع انرژی (۱۳۹۲)، «نقش امارات در جنگ سرد آمریکا

علیه ایران»، ترجمه سید محمدرضا غفاری، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۶/۱۱/۲۴) در:
www.mop.ir/portal/home/event/37264/23784/32661

مشرق نیوز (۱۳۹۷)، «آیا طرح کشورهای عربی برای دور زدن «تنگه هرمز» عملی است؟»، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱۰/۱۰)، در: www.mashreghnews.ir/news/873278

وزاره الاقتصاد الامارات المتحده العربيه، (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۶/۱۹)، در: www.economy.gov.ae

ایران و الامارت... (۲۰۱۷)، «صفقات بمليارات الدولارات و علاقات تجاريه ضخمه» (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۶/۱۱/۲۵)، در: www.alaraby.co.uk/economy/2017/5/31

Vakli, Sananm (26November2019), UAE-IRAN relations: thaking a turn for the better?, Gulf Monitor, <https://castlereagh.net>

<https://www.Trademap.org>

<https://data.wordbank.org>